

הערות להגדת הפסח של ה'בונד'

(ד'נבה, אפריל 1900)

ה'הגדה של פסח על פי נוסח חדש', שמתפרסמת כאן במקור ובתרגום עברי, יצאה לאור על־ידי מפלגת הפועלים היהודים, המכונה במקורה 'אֶלְגֶּמֵינֶער יִיִדישער אַרבעטער בונד אין רוסלאַנד און פּוילן' [ברית הפועלים היהודים הכללית ברוסיה ופולין], או בקיצור ה'בונד'. החוברת בת 23 עמודים יצאה לאור ד'נבה, ב'1900, כאשר ה'בונד' ראה את עצמו מסונף אל מסגרת מפלגת הפועלים הסוציאלי־דמוקרטית ברוסיה – כפי שמצויין בשער ה'הגדה'.

ההערה שמעבר לעמוד השער מלמדת, כי אין ה'הגדה' הזאת מקור ראשון, אלא מהדורה מחודשת של 'הגדה', שיצאה לאור שנים אחדות לפני כן באמריקה, ואילו עורכי מהדורת ה'בונד' ערכו בה שינויים אחרים. אגב, במקום 'אָמעריקע' נדפס בטעות 'עמעריטא' והמהדירים ביקשו לתקן את השיבוש על־ידי הדבקת תווית.

ה'הגדה' הנזכרת כמקור אמנם יצאה לאור בניו־יורק ב'1896. בשער החוברת מציין המו"ל, לאמור: 'אַרויסגעגעבן פֿון דעם "פֿערוואַלטונגס־ראַטה" פֿון בראַשורען פֿון די אידיש שפרעכענדע סעקציאָנען ס.א.פ. פֿון נאַרד־אָמעריקע' ויצא לאור על־ידי המועצה המנהלת (במסגרת) החוברות של הסיעות דוברות היידיש במפלגת הפועלים הסוציאליסטית של אמריקה הצפונית]. לחוברת הזאת 15 עמודים בלבד.

אלא שגם נוסח אמריקה משנת 1896 אינו, לכל הנכון, הנוסח המקורי הראשון של ה'הגדה על פי נוסח חדש'. צילום של הנוסח הראשון נשלח אלינו באדיבותו של פרופ' שמעון אברמסקי מלונדון והרי שעריו: (ראה תמונה 1, בעמ' 256).

נוסח ראשון זה, על פי הרשום לעיל פורסם בשנת תרמ"ז (1887) בדפוס האחים ראָם בוויילנה. אלא שמעבר לדרך כתוב, שהחוברת קיבלה את אישור הצנזורה ב'29 בינואר 1886, כלומר כבר בתרמ"ו.

לפי האינפורמציה של הפרופ' שמעון אברמסקי (במכתבו לשלום לוריא מיום 2 ביוני 1993) הודפסה החוברת למעשה בלונדון. ואמנם ניתן לגלות בעמוד האחרון של החוברת מודעת פרסומת של העיתון 'אַרבייטער פֿריינד' שאמנם הופיע בלונדון. והרי המודעה כלשונה: (ראה תמונה מס' 2, בעמ' 256).

נוסח זה יכונה מכאן ואילך 'נוסח ראשון', ויש עניין מיוחד להשוות בין נוסח ה'בונד' לנוסח זה. השינויים אינם מעטים והם בעלי משמעות.

נוסח שני של ה'הגדה' הופיעה ב'1888, הפעם באורח מפורש – בלונדון. בעמוד השער נאמר: סדר / הגדה של פסח / על פי נוסח חדש / The Hagada /

סדר

תורת השל פסח

(על פי גמרא חדש)

נעדרקט אין עבר-דייטש מיט אלע דייטש און פירושם
פון דעם
נייען וועלט-בוגיד.

ווילנא

ברפוס האחים ראם.

שנה תרמ"ז לב"ק

ГАГОДА ИИЕЛЬ ПЕСАХЪ.

Типографія Вдовы и братьевъ Ромъ.

Житовский переулкъ, собст. домъ №283/286.

ВИЛЬНА.

תמונה מס' 1

לעזט דעם

„ארביימער פריינד“

ארגאן דער רעוואָואַלוציאָנערן סאָציאַליסטישען אַרבייטער אין

איראפא און אמעריקא.

העריסונגעבנין פֿון „ווערענאָציאָנאַלען אַרבייטער בילדונגס-קלוב“

40, Berner St., Commercial Rd., London E.

ערשיינט יעדען פרייטאג

פרייז: פער עקוספלאַר, אין ענגלאַנד און איראָפּאַ 3 דייכענס,
אין אמעריקא, 3 סענט; פער קוואַרטאַל, פּאַסט פֿרײַ, 2 שילינג,
הויפט-אַגענטור פֿיר אמעריקא: גרופע „פּיאָנער“ דער פֿרייהיים“ ניו-יאָרק.

אין דער עקספּעדיציאָן פֿון „אַר. פֿר.“ און צו בעקומען אַלע
סאָציאַליסטישע בראַשורען, וועלכע וויינען ערשיינען אין
אידיש-דייטשער שפראַכע.

תמונה מס' 2

איבערגעדרוקט פֿון 'אַרבייטער פֿרײַנד' נומער 22, צווייטער (יאָהר) / אין נומער 12 דריטען יאָהרגאַנג מיט אויסבעסערונגען און / צוגעפֿיגטע שטיקלעך / פרייז: 2 פּעניג — London 'Workers Friend' Price: 2 p. / 40, Berner Street, Commercial Road, E 1888.

נסדר / הגדה של פסח / על פי נוסח חדש / הועתק מן השבועון גל' 22, שנה שניה / לגל' 12, שנה שלישית, עם תיקונים וקטעים נוספים / המחיר: 2 פני, לונדון 1888.

מעבר לרף השער נרשם: 'סאַציאַליסטישע ביבליאָטעק אין אידיש־דייטש III (ספריה סוציאליסטית ביהודית־גרמנית III).

גם לחוברת זו 30 עמודים בתוספת המודעה של השבועון 'אַרבייטער פֿרײַנד' כנ"ל.

הנוסח שראה אור בניו־יורק ב־1896 הוא, אם כן, הנוסח השלישי, ואילו הוצאת ה'בונד' המתפרסמת כאן — היא הנוסח הרביעי.

בשנת 1919 התפרסם נוסח נוסף, לאמור: 'הגדה של פסח / מיט אַ סאַציאַליסטישן נוסח / פֿערלאַג: 'דער סאַציאַל־דעמאָקראַט', דרוק פֿון גייצהאַלס, נ"י / פודגורזש 1919. יתר על כן — ציון בפולנית: — Drukarnia B. Geizhals Kraków - Podgórze. והגדה של פסח / עם נוסח סוציאליסטי / הוצאת הדפוס הסוציאל־דמוקראטי של גייצהאַלס בפודגורז' 1919]. לחוברת 23 עמודים ושני שערים — כתום ולבן. מעבר לשער הלבן מתפרסמת הערה, המפנה את דעתו של הקורא אל שני הנוסחים הקודמים, וזו לשונה: 'דיזע בראַשור איז דאָס ערשטע מאָל אַרויס אין / אַמעריקע. אין יאָהר 1900 איז זי ערשינען אין פֿערלאַג פֿון 'סאַציאַל־דעמאָקראַט' / און איצט ערשיינט זי אין דעם זעלבן פֿערלאַג מיט / קליינע אומענדערונגען / צוגעפאַסט צו די היינטיגע פֿער / העלטענישען. [חוברת זו ראתה אור בפעם הראשונה באמריקה. בשנת 1900 היא הופיעה בהוצאת הספרים ה'סוציאל־דמוקראטי' ועתה היא מופיעה באותה ההוצאה בשינויים קלים המתואמים לנסיבות של היום].

שמותיהם של מחברי ה'הגדה נוסח חדש' אינם מפורשים בשערי החוברת. זלמן רייזען מציין ב'לקסיקון' שלו, שהמחברים הם לעאַן זאַלאַטקאַף (לעקסיקאַן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, פרעסע און פֿילאָלאָגיע, כרך א', וילנה 1928, טור 1028) ובנימין פֿייגענבוים (שם, כרך ג', וילנה 1929, טור 47).

לפי דבריו נכתב החלק הראשון של ה'הגדה' על־ידי זאַלאַטקאַף, ואילו החלק השני על־ידי פֿייגענבוים. פֿייגענבוים, אליבא דזלמן רייזען, היה בקיא בספרות והוא ניצל את ידיעותיו לצרכיו האידיאולוגיים, דהיינו — למלחמה נגד הדת, נגד היהדות המסורתית ונגד יישובה של ארץ־ישראל. רייזען מציין, בין היתר, שמבין מאמריו על הדת יצאה לאור בלונדון כחוברת נפרדת ה'הגדה של פסח', בערך בשנת 1888. (שם, כרך ג', טור 47).

'ההגדה נוסח חדש' היא מעין 'מדרש חדש', המבקש להשתמש בטקסט ובטקס המסורתי כדי לתת ביטוי לאידיאולוגיה הסוציאליסטית ולהנחילה להמונים באמצעות כלים תרבותיים ידועים ומוכרים.

בנוסח תרמ"ז (מהדורת לונדון 1886) נרמז בשער, שההגדה מתפרסמת כאן ב'עברית־טיטש' עם כל הדינים והפירושים של 'מגיד־העולם החדש' ודער נייער וועלט־מגיד. והנה, דווקא הגדה זו מצויידת בהקדמה, הפותחת במלים 'אמר המחבר, האָט דער מחבר געזאָגט', שמן הראוי להביאה כאן כלשונה (תוך שינוי הכתיב בידיש):

'יתברך הבורא וישתבח היוצר, געלויבט איז דער וואָס האָט באַשאַפֿן זיין פֿאָלק ישראל און האָט זיי אויסגעוויילט צו מאַכן פֿאַר שקלאַפֿן אין מצרים, וואָס האָבן געמוזט טראָגן ליים, מאַכן ציגל און בויען די גרעסטע שטעט און פֿאַלאַצן, און אַליין וווינען אין דעם ייִדישן שקלאַפֿן־קוואַרטאַל, אין גושן, צוזאַמענגעשטיקט, צוזאַמענגעפרעסט, אין הונגער און אין דחקות. געלויבט איז ער, וואָס ער האָט מִפֿקיר געווען זייערע וויבער און קינדער, די ערשטע צו שענדן און די אַנדערע צו וואַרפֿן אין טיף אָדער צו מאַרדן, פֿדי פֿאַרגעניגן צו פֿאַרשאַפֿן פֿרעהן מיט זינע חרטומים און סריסים. געלויבט איז ער פֿאַר די אַלע טובֿות, וואָרעם ווען גיט זיי וואָלט זיך אין אונדז קיין מאָל ניט אויפֿגעוועקט דער מענטשלעכער גיסט און מיר וואָלטן קיין מאָל ניט געמאַכט קיין מרידה (רעוואָלוציאַן בלע"ז) פֿדי זיך צו באַפֿרײַען מיט גוואַלד פֿון דעם שקלאַפֿן־יאָך. געלויבט איז ער אויך פֿאַר די 40 יאָר, וואָס ער האָט אונדז אַרומגעשלעפט אין דעם פֿינצטערן וויסטן מדבר, פֿאַר אַלע מלחמות און בלוט־פֿאַרגיסונגען, וואָס מיר האָבן געהאַט, און באַזונדערס פֿאַר אַהרן מיט זיין גאָלדענער קאַלב... און ווייל זינע חסדים זינען אַזוי פֿיל און זיין באַרעמהאַרציקייט אַזוי גרויס, מוזן מיר אים דעריבער דאַנקען און לויבן און רימען און באַשײַנען און באַפֿרען און באַזינגען און... זינע גנאָדן און זינע טובֿות מוזן מיר דערציילן צו אונדזערע קינדער און קינדס־קינדער ביז משיח וועט קומען... און מיר וועלן אויסגעלייזט ווערן - אמן.' (שם, עמ' 3).

אמר המחבר: יתברך הבורא וישתבח היוצר, הוא אשר ברא את עמו ישראל ובחר בהם לעשותם עבדים במצרים, שנאלצו לשאת חימר, לעשות לבנים ולבנות את הערים הגדולות ביותר ואת ארמונותיהן, ובעצמם להתגורר ברובע־העבדים, בגושן, צפופים, חנוקים וכבושים ברעב ובדוחק. ישתבח הוא, שהפקיר את נשותיהם ואת ילדיהם, הנשים לקלון והילדים - להיזרק לנהר או להירצח, כדי לגרום הנאה לפרעה עם חרטומיו וסריסיו. ישתבח אפוא על כל הטובות, כי אילולא הן לעולם לא היתה מתעוררת בנו הרוח האנושית ולעולם לא היינו מתמרדים (רבולוציה בלע"ז) כדי בכוח להיחלץ מעול העבדות. ישתבח גם על 40 השנים שהוא גרר אותנו במדבר החשוך והשומם, על כל המלחמות ושפיכות־הדמים, שעברו עלינו, ובמיוחד על אהרן עם עגל הזהב שלו... ובאשר חסדיו היו רבים כל־כך ורחמיו גדולים כל־כך, הרי עלינו להודות ולשבח ולהלל ולהאיר ולקשט ולזמר ואף... עלינו לספר את חסדיו ואת טובותיו לבנינו ולבני־בנינו עד אשר יבוא המשיח... וניוושע וניגאל - אמן.]

בעמ' 4 מתפרסם באותה המהדורה שיר קטן, בן שני בתים, שכותרתו 'מעבדות לחירות!' וזו לשונו (מקור ותרגום):

ווי אין מצרים זא אַצינד,
ערוואַכט און ברעכט די קייטן,
מיט קריגסגעשריי אין אייער מונד
זאָלט איר די הערשער טייטן!

* * *

עס קלינגט די גלאַק דער צייט,
די גאולה איז ניט ווייט,
שקלאַפֿן פֿון נאַענט און ווייט
ערוואַכט ווי בראַווע לייט!

כמו במצרים פן גם עכשיו,
קימו נפצו נא את כל הכבלים,
בפיכם השמיעו זעקת הקרב,
האדרונים המיתו, שברו את הכלים!

* * *

פֿעמון מִכְרִיז על בוא העת,
יום הגאֻלה הנה כבר לא ירחק,
קומו עבדים מעִבְרִים, פי בא מועד,
עורו נא בְּנֵי־חַיִל בְּאוֹמֵץ וְחֶזֶק!

(תרגם ש. ל.)

השימוש בהגדה כביטוי להשקפת עולם היה קיים כבר לפני כן, כגון ב'סדר הגדה למלמדים, כמנהג ליטא, פולין, רייסען גאליציען ורומיניה' מאת לוי ראובן זימלין, שהופיעה באודסה, בדפוס של פ' א' זעלעני, ברחוב קראסני, ב'1882. הגדה זו נותנת ביטוי למצוקתו של המלמד בישראל, כפי שניתן להיווכח בקטע הבא, למשל:

'ונצעק אל ד' אלוהי אבותינו: הלא טוב לנו לעבוד את מלך מצרים מלעבוד את בעלי־הבתים אשר אינם שומעים את נאקתנו ואין מקשיב לקול שועתנו ואין מבין ומאזין לעמלנו ואין מקבל ברחמים וברצון את פעולתנו, ואינם דואגים להביא את בניהם על במתי מדע, ולא יערב למו ארשת שפתנו, ואין מהם שיוציא לאור משפטנו, ואין להם דרך־ארץ מפני יודעי התורה ואינם יודעים לערוך ערכנו, ואין יוצאים לעזרה בעת מטה ידינו ועומדים מרחוק ורואים את עֲנִינֵנו ולחצנו.' (שם, עמ' 30-31).

השימוש ב'הגדה של פסח' כביטוי להשקפת עולם ציונית־סוציאליסטית רווח בימינו בהגדות של הקיבוצים ושל התנועות הקיבוציות, כמעט מראשית ההתיישבות העובדת בארץ־ישראל. 'הגדות' אלו חלו בהן תמורות במרוצת השנים, והן ראויות לעיון נפרד.

מעניין, שהדיון סביב 'הגדות' של הקיבוצים לא הזכיר כלל את 'הגדות' של תנועת הפועלים היהודית משלהי המאה ה־19, אף לא את הגדת ה'בונד' – בבחינת נסיון ספרותי־טקסי ראשוני מסוג זה.

בער בורוכוב מזכיר את הגדת ה'בונד' במסתו 'פסחדיקע געדאנקען פֿון אן אַפיקורוס', שנתפרסמה ב'דער יודישער אַרבייטער', מס' 16, 18 באפריל 1913 (י"א ניסן תרע"ג) בלבוב. ל. לויטה תרגם מסה זו לעברית והיא פורסמה בכרך השלישי של הכתבים (הוצאת ספרית פועלים והקיבוץ המאוחד, עמ' 328-334). ארבע שנים לאחר פרסום המסה, בשנת 1917, פרסם בורוכוב בעיתון 'די וואַרהייט', ניו־יורק, מסה חדשה בשם 'ההגדה של אפיקורוס' – מבלי להזכיר את מסתו הקודמת. במסתו מתפלמס בורוכוב עם ה'בונד', לאמור: 'נסו נא לשאול את הבונדאי אימתי מתחילה ההיסטוריה של עם ישראל, והרי זה ישיב לכם ברצינות גמורה: למן שנת 1897, היא שנת לידתו של "הבונד האדיר" בליטא, פולין ורוסיה. תולדות הלשון

והתרבות היהודית, לפי זה, מתחילות עם הופעת התרגום ליידיש של פרוגרמת אָפּוֹרְט (הפרוגרמה של המפלגה הסוציאל-דמוקרטית בגרמניה, שנתקבלה בוועידתה בארפורט באוקטובר 1891) וכו' (כתבים, כרך 3, עמ' 332).

בורוכוב כורך בפולמוסו את ההגדה של ה'בונד' עם זו האורתודוקסית והליבראלית תוך הערות לדמויותיהם של החכם, הרשע, התם ושאינו יודע לשאול, ואומר: 'הגדות רבות יש אצלנו: גם אורתודוקסית-אדוקה, גם ליבראלית-מתבוללת, ואפילו סוציאל-דמוקרטית. וכל ההגדות השונות האלו מחרימות את ה'רשע', משתדלות להקהות את שיניו של החצוף השואף לחרות משלו, אשר בפנימיותו הוא גאה ועצמאי – ולפיכך אינו רוצה במתנה. והנה כל ההגדות האלו, מן השחורה והצהובה ועד לאדומה הקיצונית, כולן כאחת מעריכות הרבה יותר את 'עם-הארץ', את שאינו יודע לשאול, מאשר את ה'רשע' (שם, עמ' 334). בורוכוב מזהה את ה'רשעים' עם הזרם אותו הוא מייצג, המבקשים, לדבריו, לייסד את הבנין החדש החופשי של החיים היהודיים ועליכן זוכים לכינויי גנאי, כמו 'אפיקורסים' מפי האורתודוקסים, 'שוביניסטים' מפי הליבראלים ו'ריאקציונרים' מפי הבונראים.

מן הראוי לציין, כי אל חוברת ה'הגדה נוסח חדש' של ה'בונד' (1900) נספחה רשימה של 18 פרסומים, שראו אור בז'נבה בתקופה הקצרה שבין ייסוד ה'בונד' (1897) ועד הופעת ה'הגדה', המהווה פרסום אחרון בשורת החוברות.

— — —

1 כאן ניתן להבחין בשינויי-נוסח לעומת מהדורת לונדון 1886. אחרי הפסוק 'מי חיך – העולם הזה' כתוב שם לאמור: 'איר שווינדלער, איר ליידיקגייערס, איר גאָטס סטראַפּטשעס און פּאַראַזיטן, איר זוכט דעם אַרבעטער צו פֿאַרבלענדן און צו פֿאַרדרייען זיין קאַפּ מיט אַלע נאַרישקייט און שוואַרץ יאָר, כדי איר זאָלט קענען לעבן אויף זיינע קאַסטן און אַל דאָס גוטס און ווילטאַג אויף דער וועלט, – אַבער ניין, דו אַרבעטער האָסט ניט צו קוקן אויף דאָס וואָס זיי קוואַטשענען, דען – –' (עמ' 9).

ואתם הרמאים, הבטלנים, פרקליטי האל כביכול והטפילים, אתם מבקשים לסנוור את עיני הפועל, לבלבל את ראשו בכל מיני הבל והשד יודע מה, בכדי שתוכלו לחיות על חשבוננו, ליהנות מכל טוב ומעדנים בעולם, – אבל לא, אתה הפועל אל תשים לב לברבורי הסרק שלהם, באשר – –.

הרטוריקה בנוסח הראשון היא ישירה ובוטה לעומת נוסח ניר-יורק (1896) ונוסח ה'בונד' (1900). בשני הנוסחים האלה הפרשנות מכוונת לפסוק עצמו, ואילו בנוסח הראשון מכוונים הדברים כנגד אומריו. משום כך נוצר היפוך במגמה. בנוסחים של ניר-יורק וה'בונד' מתפרש הפסוק לחיוב, ואילו בנוסח הראשון – לשלילה.

2 בנוסח הראשון נאמר כאן: 'געדענק, אַז דו מוזט שטרעבן צום טאַג פֿון די סאַציאַלע רעוואָלוציאָן, וועלכע וועט דיר מאַכן פֿריי און גליקלעך צייט דו וועסט לעבן' (עמ' 9).

וזכור, שעליך לשאוף ליום המהפכה הסוציאלית, שתעניק לך חרות ואושר לכל ימי חיך].

המהפכה הסוציאליסטית עולה בנוסח ניריורק ובנוסח ה'בונד' מאוחר יותר וללא אמירה מפורשת של המילה עצמה, בדברי התשובה לתם: 'בחזק יד, רק בכוח האלימות שוחררנו ממצרים ורק בכוח האלימות נשתחרר גם עכשיו'. בנוסח ניריורק וה'בונד' החיבור אל הטקסט המקורי בעברית הוא אינטגרציה יותר, תוך התאמה לגיוון הפנימי של הדברים. בנוסח הראשון מורגש יותר 'התפר הגס' בין הדברים. הטקסט המביע את השקפת העולם הסוציאליסטית נשתל באופן שרירותי למדי בתוך קטעי ההגדה המקורית. גם הרטוריקה היא יותר הצהרתית, תוך שימוש בסיסמאות, מאשר בנוסחים המאוחרים.

3 'ברוך המקום' מתפרש בכל הנוסחים כפשוטו 'דער אָרט'. פירוש זה מרחיק את המטען הדתי האצור במילה 'המקום'.

4 בנוסח הראשון חל כאן שיבוש דפוס: 'רשה' במקום 'רשע' (עמ' 10).

5 בנוסח הראשון מורגש השימוש הרווח בגרמניזמים. במקום '—' — וועט מוזן אונטערגייין' נאמר שם '— — און מוז צו גרונדע גיין'. [— — אחד דינו להיספות].

6 'עבודה זרה' מתפרשת כעבודה למען הזולת, הזר, עבודה למען הגביר ודומיו. חל לגול-משמעות בהוראה הדתית הידועה (השווה לעיל הערה 3). כל הקטע הוא בבחינת ניסוח עממי של השקפת יחסי הייצור והחלוקת הקניין, תוך הדגשה של הרעיון, שכל משטר שנתגבש על בסיס של יחסי הייצור, קובע את מכלול יחסי החברה ובנייניה על התרבותיים שלה.

הדברים בנוסח הראשון אמורים באורח שונה במקצת, לאמור: 'אונדזערע אור-אור-עלטערן זינען אַ מאָל געווען געצן-דינער, האָבן געגלויבט אין אַלע דומהיטן און האָבן זיך ליכט געלאָזט פֿאַרפֿירן, אָדער נאָך פֿרֿיער זינען זיי גאָר געווען ווילד, פֿלעגן זיך אַרומרייסן און אַרומשלאָגן אַקוראַט ווי ווילדע חיות — —' (עמ' 11).

[לפנים היו אבות-אבות-אבותינו עובדי אלילים, האמינו בכל ההבלים ובקלות ניתן היה להולכים שולל, או שהיו לפני כן סתם פראי-אדם והיו מתקוטטים ומתגוששים בדיוק כמו חיות-בר — —].

7 בנוסח הראשון כתוב: '—' — און פֿלעגן גאָר פשוט פֿרעסן איינער דעם אַנדערן; דער שטאַרקעקער פֿלעגט אויפֿפֿרעסן דעם שוואַכערן' (עמ' 12). [— — והיו בתכלית הפשטות זוללים איש את רעהו; החזק היה טורף ואוכל את בשר החלש].

8 אף כי מבחינה רעיונית הדברים דומים, הרי קיים שוני בניסוח בין הנוסח הראשון (לונדון 1886) לבין הנוסחים המאוחרים ממנו. המאבק בין האדונים והעבדים מדומה שם למאבק בין התבונה לבין התאוה השפלה והחזיתית, בין הטוב והרע, בין היצר הטוב והיצר הרע (עמ' 12).

9 בנוסח הראשון נמשלת 'לחיה רעה' לא העבדות, אלא הבורגנות (עמ' 15).

10 הקטע הפותח ביד חזקה' ואילך, על הנאמר 'בורוע נטוייה' ובמורא גדול' עד

- המלים 'פֶּאָר זייער באַפֿרייזונג' (על שחרורם) קיים רק בהגדת ה'בונד'. לא הצלחנו לזהות את המשורר הנזכר שם, אף לא את השיר במלואו.
- 11 בנוסח הראשון נאמר: 'דעם גראָבן שטעקן' (המקל העבה).
- 12 בנוסח הראשון והשני (ניו־יורק 1896) נאמר במקום הזה: 'אומשולדיקעס בלוט זאָל דורך בלוט אָפגעוואַשן ווערן' (נוסח ראשון, עמ' 16; נוסח שני, עמ' 8). בנוסח ה'בונד' הדם השפוך זועק לנקמה. ואילו כאן 'דס חפים מפשע רק בדם יכוּפּר'.
- 13 לאחר ההערה 'עד כאן אומרים בשבת הגדול' מביא הנוסח הראשון 'מדרש חדש שבקבלה', מעין ואריאציה על דברי רבן גמליאל. בהערה מסתייג המחבר ומסביר: 'אין דער "הגדה על פי נוסח ישן" שטייט אַפֿילו "ר' גמליאל", נאָר מיר האָבן בקבלה, אַז דאָס האָט געזאָגט ניט ר' גמליאל זאָנדערן ר' יצחק נפחא'. נב'הגדה על פי נוסח ישן' כתוב אפילו ר' גמליאל, אך יש לנו מסורת, שאת הדברים אמר לא ר' גמליאל, אלא ר' יצחק נפחא].
- והרי הדברים עצמם: 'ר' יצחק נפחא אומר, ר' יצחק דער קאָוואָל זאָגט, און אַלע פֿאַרנונפֿטיקע אַרבעטער זאָגן אויך דאָס זעלבע: כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח, ווער עס נעמט זיך ניט די דריי זאכן אין קאָפּ אָן פסח, לא יצא ידי חובתו, איז זיין געדאַנקען אָן יציאת מצרים ניט ווערט אַ קאָפּיקע, ואלו הן — און דאָס זיינען זיי: (עמ' 17).
- נר' יצחק הנפח אומר וכל הפועלים נבוני־הדעת אומרים כמוהו — — מי שאינו מכניס לראשו בפסח את שלושת הדברים הבאים, אין מהשבותיו אודות יציאת מצרים שוות פרוטה — —].
- נוסח ניו־יורק חוזר אל ר' גמליאל, ואומר דברים שונים לחלוטין, לאמור: רבן גמליאל אומר, דער צאָלער, דער געלט־מענטש זאָגט: כל שלא אמר שלושה דברים אלו, ווער עס האָט זיך ניט פֿאַרגענומען די דאָזיקע דריי זאכן, לא יצא לידי חובתו, איז ער ניט יוצא פֿאַר זיך אַליין (עמ' 9).
- נר' גמליאל אומר: המשלם, איש־הכספים אומר, מי שלא נקט בשלושת הדברים האלה, לא יצא ידי חובתו כלפי עצמו].
- נוסח ה'בונד' משמיט קטע זה.
- 14 הנוסח הראשון שומר על הדברים, כפי שהם כתובים ב'הגדה' המסורתית: 'פסח, מצה ומרור'. נוסח ניו־יורק מוחק את המלה 'פסח' וכותב במקומה 'רצח', וכך גם נוסח ה'בונד'.
- מכאן, שגם תוכן הדברים בנוסח הראשון מתואם לכותרת, לאמור: פסח, דאָס וואָס אונדזערע עלטערן האָבן גענומען אַ שעפּסעלע און האָבן עס געשאַכטן ווען זיי זיינען באַפֿרייט געוואָרן פֿון די עגיפּטישע שקלאַפֿעריי, על שום מה? וואָס פֿאַר אַ באַטייטונג קען דאָס פֿאַר אונדז האָבן? על שום, ווייל עס זיינען נאָך הינט דאָ אַ מאַסע דומקעפּ צווישן די אַרבעטער, וועלכע שרעקן זיך און ציטערן אימת מוות פֿאַר די ערלייזונג. דאָס זיינען פֿון דעם סאָרט וואָס האָבן דעמאָלט געזאָגט: וְשֵׁם רֵאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים בְּנֵי הָעֶנְק, אונדזערע פֿינדר זיינען ריזן, זיי האָבן קאַנאַנען און גוואַלדיקע אַרמייען, נְהִי בְּעֵינֵיהֶם

פְּחָגְבִים נֶכֶן הֵיִינוּ בְּעֵינֵינוּ, מִיר זִנְעֵן דֶּאָךְ קֵעֵגן זײ הײשערִיקלעך, לְמָה לָנוּ לְנִפּוּל בְּחֶרֶב? וּוְאָרוֹם בְּרוּיִכֵן מִיר זײך אײנצושטעלן דָאָס לעבן? הָלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרֵימָה, מִיר ווּילן בעטער בלײבן שקלאָפֿן, דָאָס זִנְעֵן די זעלבִיקע, וּוְאָס הָאָבן דעמאַלט געזאָגט: זְכָרְנוּ אֶת הַדָּגָהּ וּגּוֹ, זײ הָאָבן געבענקט נאָך די הײלע ציבעלעס, וּוְאָס זײ הָאָבן אײן זײך אַרײנגעפֿרעסן אײן דער שקלאָפֿעריי. אום פֿון די שקלאָפֿישע נידעריקע נשמות, וועלכע זִנְעֵן אײן מצרים אויך געווען אַ דאָרן אײן די אויגן פֿון די פֿרײהײט־קעמפֿער, פֿטור צו ווערן, הָאָבן אונדזערע עלטערן גענומען אַ בשר שעפֿסעלע, דעם סײמבאָל פֿון פֿרײוויליקער שקלאָפֿעריי, פֿון דעם זײך לאָזן שערן, און הָאָבן עס געקוילעט, אום דערמיט צו זאָגן: וּפְגַרְיִכֶם אַתֶּם יָפְלוּ בַּמִּדְבָּר, גײט איר, ת.ל.עקער פֿון די פרעהס, אויך צום טײוול, צוזאַמען מיט אַיַערע טיראַנישע הערן, "וְאֶת פְּתִינֹנְנָצִיל", און מִיר ווערן שוין וויסן ווי זײך צו העלפֿן און צו רעטן (עמ' 17-18).

ופסח, בו לקחו אבותינו שה ושחטוהו בשעה שהם השתחררו מעבדות המצרים – על שום מה? מה יכולה להיות משמעות הדבר בשבילנו? על שום שער היום יש בין הפועלים המון אווילים, הרועדים ופוחזים פחד מוות מפני הזירות. אלה הם ממין האנשים שאמרו בשעה ההיא: וְשֵׁם רֵאִינוּ אֶת הַנְּפִילִים בְּנֵי הָעֶנְק, ואויבינו הם נפילים, ויש בידיהם תותחים וצבאות אדירים, נְהִי בְּעֵינֵיהֶם פְּחָגְבִים נֶכֶן הֵיִינוּ בְּעֵינֵינוּ (על פי במדבר יג 33, בשיכול הסדר) – למה לנו לנפול בחרב? לשם מה עלינו לסכן את חיינו? הָלוֹא טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרֵימָה (במדבר יד 3), מוטב בעינינו שנישאר עבדים. אלה הם אותם האנשים אשר גם אמרו: זְכָרְנוּ אֶת הַדָּגָהּ וּגּוֹ (במדבר יא 5). נכספה נפשם אל הבעלים הקלופים, שהם נהגו לזלול ולהכניס לקרבם בימי העבדות. כדי להיפטר מן הנשמות השפלות, נשמות־העבדים, שגם במצרים לא היו אלא קוץ בעיני לוחמי־החירות, נטלו אבותינו שה תמים, סמל העבדות מרצון, של הכניעה לגו, ושחטוהו, כדי לומר בזה: וּפְגַרְיִכֶם אַתֶּם יָפְלוּ בַּמִּדְבָּר (במדבר יד 32), לכו אתם, מלוקי־הת. של הפרעונים, לכל השדים, יחד עם אדוניהם העריצים, וְאֶת פְּתִינֹנְנָצִיל (שמות יב 27), ואנחנו כבר נדע כיצד לעזור לעצמנו ולהינצל. ולהלן:

‘מצה זו שאנו אוכלים על שום מה? על שום – ווײל עס זִנְעֵן אײמער געווען פֿינע מענטשן בײַ יעדער רעוואָלוציאָן, וּוְאָס הָאָבן געזאָגט: יאָ, מען מוז מאַכן אַ רעוואָלוציאָן, אָבער וואַרט ביז מִיר וועלן זײך גוט פֿאַרבערײטן. דערמאַנט זײך – זאָגן זײ – אַזאַ אונטערנעמונג! עס איז דאָך גוואַלדיק! און וואָס וועט ווערן נאָך דער רעוואָלוציאָן? מען מוז זײך פֿרײער גוט אונטערגאַרטלעך, מען מוז זײך פֿרײער פֿאַרזאָרגן מיט "צָדָה לְדָרְך". און ווערנד זײ אונטערגאַרטלעך זײך קריכנדיק, ווערנד זײ מאַכן זײך גאַנץ לאַנגזאַם דאָס פעקל "צָדָה לְדָרְך", וּוְאָס קען פֿאַרטיק ווערן אַם ירצה השם ווען משיח בן דוד וועט קומען רײטן אויף אַ רײטן פֿעדרעלע, ליגן די גרויסע קאַפיטאַליסטישע לײז אויף זײערע קערפערס און וויגן און וויגן זײער בלוט, ביז זײ פּלאַצן פֿאַר גרעבֿקײט, און די אויסגעזויגענע קערפערס וועלן שוין קײן כּוח ניט הָאָבן,

איידער דאָס פעקל וועט נאָך זײַן פֿאַרטיק, זײַך צו רירן פֿון אָרט. אָבער מיר שרײַען צו אַזעלכע נַפְשׁוֹת: אַוועקן איר זײַט ניט די ערשטע קריבערס. דעמאָלט בײַ יציאת מצרים זײַנען אויך געווען אַזעלכע בטלנים ווי איר, וועלכע זײַנען זײַך געגאַנגען, אין רעכטן ברען, אין רעכטן גערודער, ערשטנס דאָס פעקעלע גרײט מאַכן און זײַך אָפּבאַקן חלהלעך אויף "צַדָה לְדָרְךָ". אָבער לאַ הספיק בַּצֶּקֶם לְהַחְמִיץ, איידער זײַער טײַג האָט נאָך דערלעבט זײַער צו ווערן, איז די רעוואָלוציאָן אויסגעבראַכן און די בטלנישע קראַצערס האָבן נאָך אַלץ געשרײַען: "וואַרט! וואַרט! די חלהלעך זײַנען נאָך ניט פֿאַרטיקן". אָבער לאַ יְכַלּוּ לְהַתְמַהֵמָה, זײ האָבן זײַך ניט געקענט אַיִנהאַלטן, דען די דרינגענדע רעוואָלוציאָן האָט זײ מיטגעשלעפט. וְגַם צַדָה לְדָרְךָ לאַ עָשׂוּ לָהֶם, און מען האָט זײַך ברוך־השם געקענט באַגײן אָן דעם אויך' (עמ' 19-20).

[מצּה זו שאנו אוכלים – על שום מה? משום שבכל מהפכה היו יפייגפשו, שהיו אומרים: כן, מוכרחים לחולל מהפכה, אך המתינו עד אשר נתכונן היטב. זכרו נא – הם אומרים – מפעל שכזהו הרי הוא עצום וגדול! ומה יקרה לאחר המהפכה? מן הראוי לפני כן לאזור כוח, מוכרחים לפני כן להצטייד ביצדה לדרך. ותוך כדי ההכנות שלהם בזחילה, תוך כדי אריזה איטית למדי של צרור הצדה לדרך, שיהיה מוכן אם ירצה השם כאשר משיח בן דוד יבוא רכוב על סייח אדום – בינתיים תהיינה הכינים הקאפיטאליסטיות הגרולות אחוזות בגופיהם ותמצוצנה שְׁתָה ומצוץ את דמם, תתנפחנה ותתפקענה, ואילו הם, בעלי הגופים המצוצים, לא יהיה בהם יותר כוח, עוד לפני שהצרור יהיה מוכן, לזוז ממקומם. אבל אנחנו וועקים אל בעלי־הנפש האלה: הלאה! אין אתם הזחלנים הראשונים. גם בימי יציאת מצרים היו בטלנים כמוכם, אשר הלכו, בשעת המהומה והלהט מסביב, קודם כל להכין את הצרור שלהם, לאפות את הלחמניות כצדה לדרך. אבל לא הספיק בצקם להחמיץ והמהפכה פרצה והזחלנים הבטלניים בכל זאת לא פסקו מלצעוק: 'חכו! חכו! הלחמניות עדיין לא מוכנות!' אבל לא יְכַלּוּ לְהַתְמַהֵמָה (שמות יב 39), כי המהפכה המתגלגלת סחפה גם אותם, וְגַם צַדָה לְדָרְךָ לאַ עָשׂוּ לָהֶם (שם), ואפשר היה ברוך השם להסתדר גם בלעדיהן].

יש בקטעים הנ"ל הדים לוויכוחים פנימיים בקרב חוגי הפועלים היהודים המאורגנים בין קיצוניים ומתונים, שההגדה של נוסח ניו־יורק 1896, מקץ 10 שנים, העדיפה להתעלם מהם. אשר להגדת ה'בונד' 1900 – אפשר שהסכימו לעריכה של ניו־יורק, ואפשר שהמקור מלונדון כלל לא עמד לנגד עיניהם. בנוסח ניו־יורק ובנוסח ה'בונד' מתפרש ה'מרור' כמרידות הנספגת ומצטברת מחמת עבודת הפרך הקשה מנשוא. בנוסח לונדון, לעומת זאת, מנוסחים הדברים כעין טרוניה מופנית כלפי העובדים עצמם ומידת הכניעות שלהם, לאמור: 'מרור זה שאנו אוכלים – על שום מה? פֿאַר וואָס פֿרעסן מיר אין זײַך נאָך אַרײַן די ביטערניש? בהמות! פֿאַר וואָס לאָזן מיר פֿאַרביטערן אונדזער לעבן בחומר ובבלנים ובכל עבודה קשה, אשר הם עובדים עימנו בפרך?' (עמ' 20).

15

נמרוד זה שאנו אוכלים – על שום מה? מפני מה אנו זוללים וסופגים לתוכנו את המרירות? בהמות! מפני מה אנו מרשים להם למרר את חיינו בהומר ובלבנים ובכל עבודה קשה, אשר הם עובדים עימנו בפרך?]

בעוד שבנוסח ג'ניירוק ובנוסח ה'בונד' עולה רעיון השוויון בין בני-אדם וזכותם לחירות, הרי בנוסח הראשון נשמעת הטפה מרירה ולעגת נגד החושים מפני המהפכה, לאמור: 'בכל דור ודור, אין יעדן אויגנבליק איז די צייט זיך צו באַפֿרייען. זאָגט ניט: אונדזער צאָל איז נאָך אזוי קליין. ווילט נאָר, וועלן מיר שוין זיין אַ סך. אַלע בעסערע אַרבעטער און אַרעמע וועלן צו אונדז צושטיין, ווען עס וועט האַלטן דערבײַ. די שעפסנקעפּ וואָס וועלן זיך נאָך לאָזן שערן וועלן מיר מקריב זיין פֿאַר אַ קרבן־פּסח צום ערהאַבענעם צוועק. זײַט ניט קיין בטלנים, קיין קריכערסו זאָגט ניט, אַז מען מוז זיך פֿרײער הלהלעך אַפּבאַקן, מען מוז זיך פֿרײער סערווירן אַ פֿינגערעקטן טיש מיט ווייסע טישטעכער און מיט גוטע לעקעכביסן, און באַלד נאָך דער רעוואָלוציאַן צו קענען צוגיין צום גרייטן טיש. האָט ניט קיין מורא! עס איז ניט קיין סכּנות: וועט מען אין דער אמתן ניט עסן קיין געבראָטענע טויבן; וועט עס אַנקומען אַ ביסל שווערער; וועט מען עסן אומגעזייערטעס ברויט; מען וועט (עס) טריקענען אויף די זון; וועט מען זיך אויסברעכן אַ ביסל די ציין; וואָס איז דען דערבײַ? איז אונדזער היינט בעסער? געבראָטענע טויבן פֿליען ניט אין מויל אַרײַן; אַז מען שטעלט ניט אײַן, נעמט מען ניט אויס. מיר האָבן גאַרניט צו פֿאַרלירן, אָבער אַ וועלט צו געווינען! לא את אבותינו בלבד, לאַמיר ניט לאָזן דאָס בײַשפּיל פֿון אונדזערע מוטיקע עלטערן אומבאַפֿאַלגט. אלא אף אותנו נוציא, לאַמיר אויך רעוואָלטירן; למען לתת לנו את הארץ, כדי מיר זאָלן האָבן די וועלט. אשר נשבע – די געשוואָרענע וועלט, וואָס גאָטס סטראַפּטשעס שווערן אונדז צו – לאבותינו, דאָס זײַנען מיר מוחל אונדזערע פֿאַרשטאַרבענע עלטערן (עמ' 20-21).

[ובכל דור ודור, בכל הרף-עיף הוא הזמן להשתחרר. אל תאמרו: מספרנו זעום כליכך. אם רק תרצו, נהיה רבים. כל הפועלים הטובים ובנייהעוני יצטרפו אלינו בבוא המועד. ראשיהכבשים, אשר ירכינו את עצמם לפני גוזזים – אותם נקריב קרבן־פסח לכבוד המטרה הנעלה. אל נא תהיו בטלנים, אף לא זחלנים! אל תאמרו, שמוכרחים לפני כן להשלים את אפיית הלחמניות, שמוכרחים לפני כן לערוך שולחן מכוסה במפות לבנות ועליו מיטב המזונות, כדי מיד עם גמר המהפכה לגשת אל שולחן מוכן ומזומן. אל תפחדו! אין זה כלל נורא: אמנם לא יאכלו יונים צליות; אמנם יותר קשה יהיה במקצת; יאכלו לחם שלא הוהמך, שהתייבש בשמש; ישברו מעט את השיניים; אז מה יש? היום – טוב לנו יותר? יונים צליות אינן עפות לפה; ואם אין משקיעים גם אין מפיקים דבר. אין לנו מה להפסיד, ואילו לזכות אנו יכולים בעולם ומלואו! לא את אבותינו בלבד, אל נשאיר את המופת של אבותינו הנועזים ללא ממשיתים. אלא אף אותנו נוציא, הבה ונתמרד גם אנו; למען לתת לנו את הארץ, כדי שנשתלט על העולם הזה. אשר נשבע – אשר נשבעים לנו פרחי

פרקליטיו של אלוהים – לאבותינו, (העולם זה) אנו מוותרים עליו לטובת אבותינו המנוחים).

17 גם הדרכת הטקס שונה בנוסח הראשון, וזו לשונה: 'דעק צו דאָס אָרעמע שטיקל ברויט, דען זיי האָבן דערצו אויך חשק, און נעם דאָס געווער אין די האַנט און זאָג: (עמ' 21).

[כסה נא את פרוסת לחם העוני, כי אפילו אותו יש להם חשק ליטול, וקח את הנשק ביד ואמור:].

הביטוי החד והישיר הנ"ל אינו קיים בשני הנוסחים המאוחרים.

18 בנוסחים המאוחרים מתפרשת המחוייבות כצו לרדן, לבחון ולדרוש את הרעיון האנושי הגדול בדבר החירות. בנוסח הראשון, לעומת זאת, מתפרשת המחוייבות כצו לפגוע בטפילים, לאמור: 'לפיכך אנו חייבים, דעריבער זינגען מיר מחויב צו פֿאַרשילטן און צו פֿאַרפֿלוכן, צו פֿאַרווינטשן, צו פֿאַרהאַסן, צו פֿאַראַכטן, צו פֿאַרברענען, צו פֿאַרבראַטן, צו צעמאַלן און צו צעשמעטערן אַלע פֿאַראַזיטן, אַלע בלוט־זויגער, אַלע "פֿינע" באַנדיטן, אַלע געקרוינטע טיראַנען, אַלע גראָבע בייכער, אַלע אָנגעפֿרעסענע קישקעס, אַלע הערשער, רעגירער און רעדלֿפֿירער. למי שעשו לאבותינו ולנו, וועלכע האָבן אונדז און אונדזערע עלטערן אויסגעזויגן, אויסגעקוועטשט און אויסגעקוועלט. מיר מוזן זיי שיקן צום טיטול – – –' (עמ' 21-22).

[לפיכך אנחנו חייבים לקלל ולגדף, לקוב, לשטום ולשנוא, לשרוף ולקלות, לטחון ולנפץ את כל הטפילים, את כל מוצייהדם, את כל הגזלנים "פי" הנפש", את כל העריצים המוכתרים, השליטים והמנהיגים. למי שעשו לאבותינו ולנו, אשר מצצו לשדם של אבותינו, סחטו אותם ומחצום. אנחנו מוכרחים לשלוח אותם לעזאזל – – –].

19 כאשר מדובר בנוסח ניו־יורק ובנוסח 'הבונד' על 'שירה חדשה', שיר הלל לרעיון הגדול של חירות ושוויון, בנוסח 'הללוהו' – ניתן בלי קושי להבחין בסטייה מן הנוסח הראשון, המעלה בהתלהבות את ה'מרסלייז'ה' וקורא בעקבותיה למצעד. וזו לשונו: ' – – לאַמיר זינגען מוטיק און פֿייערדיק די באַגייסטערנדיקע מאַרסעליעזע: – – "מאַרשירטו" (זאָג הלל מיט קוראַזש) מאַרשירט! מאַרשירן מיר מיט מוט צו דער רעוואָלוציאָן! ניט געקראַכן, נאָר מיט גרויס קוראַזש צו דער רעוואָלוציאָן! זעט ווי די רעוואָלוציאָן בערייט זיך פֿאַר בכל העולם, מִמְּזֶרַח שָׁמֶשׁ עַד מְבֹאֵו (תהלים קיג 3), פֿון איין עק וועלט ביז צום אַנדערן מאַכן זיך אונדזערע ברידער בערייט צו דער רעוואָלוציאָן. שרעקט זיך ניט פֿאַר אַ קלאַפּ, דען מיר זינגען סײַ ווי סײַ ניט געשווינט; סײַ ווי סײַ פֿליסט אונדזער בלוט טייכנוויז. פֿאַרגאַסן ווערט דעם אַרבעטערס בלוט, אַרײַנדרייענדיק זיך צווישן די ציינער פֿון די מאַשינען־רעדער, אַראַפֿפֿאַלנדיק פֿון דאָך, אַרײַנפֿאַלנדיק אין וואַסער, אַרונטערפֿאַלנדיק אונטער די לאַקאַמאַטיוון, דערשטיקט ווערנדיק אין די קוילן־מינעס, אויסגעשאַסן ווענדיק אין די גרויזאַמע מלחמות, און פֿאַר וועמען? לאַ לנו, ניט פֿאַר אונדז, זאָנדערן פֿאַר אונדזערע טיראַנען, פֿאַר די וועלט אויפֿפֿרעסערס. ניט פֿאַר

אונדז, זאנדערן פֿאַר די האַרצלאַזע גאַלדענע קעלבער, וועלכע ווערן אַליין שיער צעפלאַצט פֿרעסנדיק, גאַרניט טוענדיק, און אונדז, אונדז אַרבעטער, וואָס מאַכן אַליץ, לאַזן זיי קראַפֿירן פֿאַר הונגער און ליַדן, קומער און נויט. אַלזאָ, סײַ ווי סײַ ווערט אונדזער בלוט פֿאַרגאַסן, לאַז עס כאַטש פֿאַרגאַסן ווערן פֿאַר עפעס! לאַמיר כאַטש וויסן, אַז מיר פֿאַלן שטרייטנדיק פֿאַר אונדז, פֿאַר אונדזערע קינדער, פֿאַר וואַרהייט און רעכט! סײַ ווי סײַ וועט מען אונדז טרייבן אין פֿײַער ווען אַ ביסמאַרק, אַ בולאַנזשע, אַ סאַלסבעריי, אַ גירס וכדומה וועלן חשק קריגן זיך צו שלאַגן קאַפּ אָן וואַנט. לאַמיר זשע ליבער גיין אין פֿײַער אַרײַן, אין אַ רעוואָלוציאַן, וועלכע זאָל זײַן מְקִימֵי מַעֲפָר דָל, מְאַשְׁפּוֹת יָרִים אָבִיוֹן (תהלים קיג 7), לְהוֹשִׁיבֵי גְלִיץ עִם נְדִיבִים (שם, קיג 8), און יעדע מאַמע זאָל זיך קענען פֿרייען מיט אירע קינדער, אַם הַבְּנִים שְׁמִיחָה (שם, קיג 9) – מאַרשירט! (עמ' 22–23).

הבה ונשיר בעוז ובלהט את המרסלייזה המלהיבה: — — "צעדו צעדו!" (אמור הלל באומץ) צעדו! צועדים אנו בעוז אל המהפכה! ראו נא כיצד מתכוננת המהפכה בכל העולם, ממזרח שְׁמֵשׁ עַד מְבֹאז (תהלים קיג 3), מקצה העולם ועד קצהו מכינים עצמם אחינו לקראת המהפכה. אל נא תחששו מפני מהלומה, כי אין חסים עלינו בלאו הכי; דמנו ניגר בנהרות בלאו הכי. דמו של הפועל נשפך כאשר הוא נתפס בין גלגליהשיניים של המכונות, כאשר הוא נשמש מן הגג, כאשר הוא נופל אל המים, או נדרס תחת גלגלי הקטר, או נחנק במכרות הפחם, או מומת ביריות במלחמות האכזריות — וכל זה למען מי? לא לנו, לא למעננו, אלא לעריצינו, למען זוללי העולם וטורפיו. לא למעננו, אלא למען עגלי הזהב חסרי הלב, שכמעט מתפקעים לבדם מרוב זליחה, מהעדר מעש — בשעה שאותנו, הפועלים, העושים את הכול, הם מניחים לגזע ברעב ובייסורים, בעצבות ובמצוקה. הנה בלאו הכי דמנו נשפך — שישפך לפחות למען משהו! לפחות נדע, שאנו נופלים במאבק למען עצמנו, למען ילדינו, למען האמת והזכויות! בלאו הכי יגרשו אותנו אל האש, כאשר ביסמארק כלשהו, או בולאנז'ה, או סאלסברי, או גירס או דומיהם יתחשק להם להטיח ראש בכותל. מוטב אפוא שנצעד אל האש, אל המהפכה, אשר תהיה פְּמִקְימֵי מַעֲפָר דָל, מְאַשְׁפּוֹת יָרִים אָבִיוֹן (תהלים קיג 7), לְהוֹשִׁיבֵי יַחַד עִם נְדִיבִים (שם, קיג 8), וכל אמא תוכל לשמוח עם ילדיה, אַם הַבְּנִים שְׁמִיחָה (שם, קיג 9) — צַעְדוּ צַעְדוּ!

המדינאים הנזכרים בקטעים הנ"ל היו חיים ופועלים בשעה שהדברים פורסמו (1886): אוטו פון ביסמארק (1815–1898), ראש ממשלת פרוסיה, אדריכל האימפריה הגרמנית; ז'ורז' בולאנז'ה (1837–1891), שר המלחמה הצרפתי; רוברט סאלסברי (1830–1903), ראש ממשלת בריטניה (בשנים 1886–1892; 1895–1902), השתדל להרחיב את שטחי האימפריה האנגלית באפריקה בהסכמה עם מעצמות אירופה; ניקולאי גינרס (1820–1895), היה שר החוץ הרוסי ובין יוזמי 'ברית שלושת הקיסרים' —

רוסיה, גרמניה ואוסטריה-הונגריה. האופי האקטואלי של דברי ההגדה הוסיף נופך של עוצמה ופאתוס לדברים האמורים.

כאשר נאמר 'ברוך אתה' בנוסח ניו-יורק ובנוסח ה'בונד' – הכוונה היא מפורשת: 'ברוך אתה, רעיון קדוש'. טעם אחר עולה מדברי הנוסח הראשון, כלהלן: 'פְּרוּך אַתָּה, גַּעֲלוּיבֵט ביסטו אונדזער הייליק – ערהאַבענעס רעכט, אונדזער טייערע איבערצייגונג! אָן דיר האַלטן מיר פֿעסט און וועלן דיר ניט אָפּלאָזן. זיי, די טיראַנען, מעגן אונדז רייסן, זיי מעגן אונדז ברענגען, זיי מעגן אונדז בראַטן, די מערדער. זיי מעגן אונדזערע בעסטע ברידער אויסמאַרדן – זיי וועלן אונדז אָבער ניט אָפּרייסן פֿון דיר, אָה, אונדזער הייליקעס ערהאַבענעס רעכט! אונדזער ריינע פֿשרע איבערצייגונג! אָן דיר וועלן מיר זיך האַלטן פֿעסט! פֿון דײַן זיסן לאַבענדן (Labend): מילה גרמנית, הוראתה: מרענן) ברונעם וועלן מיר שעפן מיט איין קראַפֿט אין אונדזער בלוטיקן שווערן קאַמף ביז דו, הייליקע רעכטפֿאַרטיקייט, וועסט אונדז אויסלייזן פֿון אַלע אונדזערע צרות און וועסט אונדז ברענגען לְמוֹעֲדִים וּלְרַגְלִים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ בְּשָׁלוֹם, דאַן וועלן מיר זינגען שיר קָדֵשׁ –' (עמ' 24-25).

[ברוכה את זכותנו הקדושה והנעלה, השקפתנו היקרה שאנו משוכנעים בה: הרינו אוחזים בך בכוח, ולא נרפה ממך. הם, העריצים, יכולים לקרוע אותנו, לשרוף אותנו, לקלות את בשרנו. הרוצחים – הם יכולים להרוג את טובי אחינו – אך לא יעלה בידם לנתק אותנו ממך, הו, זכותנו הקדושה והנעלה! השקפתנו הטהורה והכשרה, שאנו משוכנעים בה! בך ניאחו בכוח! מן הבאר המתוקה והמרעננת שלך נשאב בכוח מאוחד במאבק הדמים הקשה שלנו – עד אשר אתה, הצדק הקדוש, תשחררנו מכל צרותינו ותביאנו לְמוֹעֲדִים וּלְרַגְלִים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ בְּשָׁלוֹם, וְאֵז נְשִׁיר שִׁיר קָדֵשׁ –].

להלן נאמר בסוגריים להרים ולשתות כוס מלאה יין בעוז ובאומץ ולצעוק בקול: 'הויך לעבע די סאַציאַלע רעוואָלוציאָן!' [תחי המהפכה החברתית!].

אף להלן בא קטע, שהושמט בנוסח ניו-יורק ובנוסח ה'בונד', לאמור:

'רַחֲצָה, וּוְאֵשׁ דִּיר אָפּ די הענט, אַרבעטער, און זאַג: ידינו לא שפכו את הדם הזה, מיר זינגען אומשולדיק אין דעם בלוט וואָס וועט פֿליסן. מיר האָבן אײַך, טיראַנען, גענוג געבעטן מיט גוטן. מיר האָבן אײַך גענוג געוואָרנט איר זאָלט מיט גוטן אויפֿהערן אײַערע שרעקלעכע טאַטן. טויזנטער וועגן האָבן מיר אײַך געוויזן ווי אזוי מען קען קומען פֿרידלעך צו דער רעכטפֿאַרטיקער גלייכקייט. מיר האָבן פֿרידלעך מאַניפֿעסטירט און דעמאָנסטרירט און איר האָט אונדז אויסאַנאַדער געטריבן מיט זעבעליבע (Säbelhieb): מילה גרמנית, הוראתה: איבחת חֶרֶב); מיר האָבן פֿרידלעך געשטרײַקט, און איר האָט אויף אונדז געשיקט זשאַנדאַרמען אויף אונדז צו שישן. איר, איר האָט אײַנגעריכטעט דאָס בלוט-באַד. דאָס אומשולדיקע בלוט זאָל פֿאַלן אויף אײַך, אויף אײַערע קעפּ, אויף אײַערע הענט און פֿיס און ליב און לעבן!]

[רַחֲצָה, טול ידיך, הפועל, ואמור: ידינו לא שפכו את הדם הזה, אנחנו הפים מפשע בשפיכות הדמים שתתרחש. די ביקשנו אתכם, העריצים, בטוב ובנחת.

די הזהרנו אתכם, וביקשנו שתפסיקו מעצמכם את מעשיכם הנוראים. אלפי דרכים הורינו לכם כיצד ניתן להגיע בשלום אל השוויון הצודק. הפגנו והצהרנו ללא אלימות, ואילו אתם פיזרתם אותנו באיבהות הרבות; שבתנו בשקט, ואילו אתם שלחתם שוטרים לירות בנו. אתם, אתם ערכתם את מרחץ הדמים. דם החפים מפשע יהול עליכם, על ראשיכם, על ידיכם ורגליכם, על גופכם וקיומכם!.

'מוציא, צי ארויס דעם שווערר פֿון שיד'.

[מוציא, שלוף את ההרב מנדנה].

'מִצָּה, און גיי צום קריג'.

[מצה, וצא אל הקרב].

'מְרוּר, אַוּדאָי וועט עס ביטער און שווער אַנקומען'.

[מרור, זה בוודאי יעלה בייסורים קשים ומרים].

'פֿורְךָ, פֿאַרשטייט זיך, אַז עס וועלן זיך פֿאַרוויקלען פֿאַרשידענע ביטערע פעקלעך'.

[מורך, מובן, שיסתבכו כל מיני צרורות מרים].

'שְׁלָחַן עוֹרְךָ, דערפֿאַר אָבער, ברודער, אַז דו וועסט איבערקומען, וועסטו קענען עסן און טרינקען און דיר לאָזן ווילגיין'.

[שלחן עורך, לפיכך, אחא, כאשר תתגבר, תוכל לאכול ולשתות ולהינות מן החיים].

'צִפּוֹן, באַהאַלט אין דייע געדאַנקען, דו אונטערדריקטער און באַרויבטער אַרבעטער, דעם עלנט, הונגער און נויט פֿון דיר, פֿון דיין פֿרוי און פּיצניקע, אומשולדיקע עפֿעלעך אונטער דעם היינטיקן קאַפיטאַליסטישן סיסטעם; באַהאַלט אין דיין האַרצן די וואַרהייטן און לערן פֿון סוציאַליזמוס, וועלכער וועט פֿאַרויכערן פֿאַר יעדן מענטשן, גרויס און קליין, יונג און אַלט, אַ רויקן און גליקלעכן לעבן; און איבערהויפט זאָלסטו האַלטן אין זינען אַז נאָר די סאָציאַלע רעוואָלוציאַן וועט מאַכן אַ סוף פֿון אַלע צרות, – און דאַן איז צו האַפֿן אַז לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרֵין! לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרֵין! לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרֵין! (עמ' 25-26).

[צפון, הצפן נא במחשבותיך, אתה, הפועל המך והנגזל, את העוני, את הרעב ואת המצוקה שלך, של אשתך ושל ילדיך הפעוטים, החפים מכל חטא, פרי המערכת הקאפיטאליסטית הנוכחית. הטמן בתוך ליבך את האמיתות והתורות של הסוציאליזם, אשר יבטיח לכל אדם, מבוגר וילד, צעיר וזקן, חיים שקטים ומאושרים. ובכלל תן דעתך, שרק המהפכה החברתית תשים קץ לכל הצרות – ואז ניתן לקוות, שנזכה להיות לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרֵין! לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרֵין!]

מן הראוי לציין את ריבוי הגרמניזמים (ואפילו מילים גרמניות מובהקות, שלא חדרו כלל לידיש) בקטע הנ"ל. מילים אלו הובאו כאן כלשונו, על אף שיגוי הכתיב של המילים בידיש.

כל הקטעים מכאן ועד 'לאחד מי יודע' הם חידוש של נוסח ניו-יורק, שנוסח ה'בונד' העתיק ממנו.

21 'שפוך המתך' מתפרש בהגדות ניו-יורק וה'בונד' כהפצת חום (דין וזארעמקייט) ובהמשך גם כאור שיאיר לכל העמים והם יכירו ברעיון הקדוש. מכאן, שהדברים מקבלים ממילא פירוש חיובי.

22 'אחד מי יודע' בנוסח ה'בונד' זהה לנוסח ניו-יורק, פרט להשמטת המילה 'סלעק' בשאלה 'נין ווער ווייס?' (תשעה מי יודע?). עורכי ה'בונד' לא הבינו כנראה את המונח האנגלי, שנטבע במהדורת לונדון ונקלט במהדורת ניו-יורק. לאמור: 'נין מאַנאַט סלעק אום דריי מאַנאַט צו אַרבעטן – ביזן טויט'. (תשעה ירחי אבטלה כדי לעבוד שלושה חודשים – עד המוות).

את המונח 'Slack' מסביר פרופ' שמעון אברמסקי ככינוי רגיל של 'אבטלה' בקרב הפועלים היהודים באנגליה.

גם כאן שונה הנוסח הראשון, נוסח לונדון 1886, משני הנוסחים שבאו בעקבותיו. וזו לשונו (עמ' 27-28):

'איינס ווער וויס? איינס ווייס איך: איין ערלעכער מאַן איז דער אַרבעטער'.
[אחד מי יודע? אחד אני יודע: איש הגון אחד הוא הפועל]. יש כאן, כנראה, אי-הבנה בין 'איין', כלומר 'אחד', לבין 'אין' – גרמניזם, שטעמו היום ביידיש 'א' או בהקשר 'אן אַרבעטער'. ובהמשך:

'צוויי טייל פֿון אַרבעטערס האַרעוואַניע נעמען די ליידיק־גייערס'. [שני חלקים (שני שלישי) מעמלו של הפועל נוטלים לעצמם הבטלנים].

'דריי טויזנט רעליגי־אַנען געבן אויף דער וועלט'. [שלושת אלפים תרות קיימות בעולם].

'ערגער ווי פֿיר פֿיסיקע זיינען די קאַפיטאַליסטן'. [הקאפיטאליסטים גרועים יותר מכל המהלכים על ארבע רגליים].

'אַ פֿינף פֿאַביקער ליגן, דאָס די וועלט שטייט פֿינף טויזנט יאָר'. [שקר כפול חמישה הוא, שהעולם קיים חמשת אלפים שנה].

'זעקס סדרי משנה, און איינס צום צווייטן קומט ניט'. [שישה סדרי משנה, ואחד לא קשור בשני].

'שוין צייט צו האַבן אַ שבעה נאָך אַלע אונטערדריקער'. [הגיע הזמן לשבת שבעה אחר כל המדכאים].

'פֿון אַכט טעג אַ יונגעלע ליטט שוין פֿון רעליגי־אַן'. [לאחר שמונה ימים מתייסר כבר הילד (התינוק) בעטיה של הדת]. סעיף זה עבר גם להגדות ניו-יורק וה'בונד'.

'נין מאַנאַט סלעק אום דריי מאַנאַט צו אַרבעטן – ביזן טויט'. [תשעה ירחי אבטלה, כדי לעבוד שלושה חודשים (בשנה) – עד מוות]. על סעיף זה – ראה הערה לעיל.

'פֿון משהס צען געבאַטע איז געוואָרן אַ תרי"ג'. [עשרת הדיברות של משה הפכו לתרי"ג]. כך גם בנוסחים המאוחרים.

'עלף ברידער הענדלער קענען נאָך רבנים און בטלנים פֿאַרגלייכן מיט עלף

שטערן'. [אחד-עשר אחים סוחרים, רק רבנים ובטלנים מסוגלים לדמותם לאחד-
עשר כוכבים]. וכך גם בנוסחים המאוחרים.
'פון די צוועלף שבטים איז געבליבן גראם שטראם מאך מיר אַ לעטניק'.
[משנים-עשר השבטים לא נשאר אלא בון אַ חרונאָאָ קבו לי זוןא]. את האימרה
'גראם שטראם מאך מיר אַ לעטניק' קשה לתרגם. פירושה בערך: 'הבל
הבלים'.
'אויף דרייצן טויזנט כפרות טויג די היינטיקע געזעלשאַפֿט'. [שלוש-עשרה
כפרות שווה החברה הנוכחית].